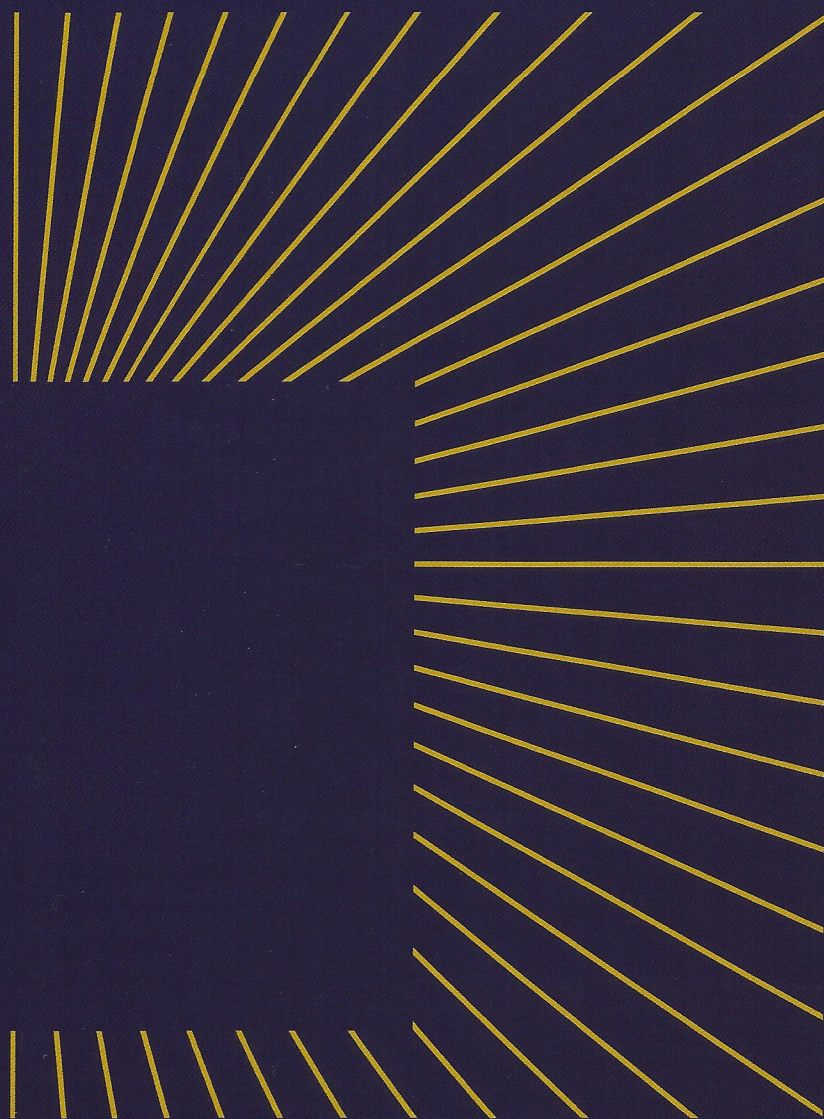

Aere perennius

Ércnél maradandóbb

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum 200 éve
Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban 2002. november 22—2003. február 28.

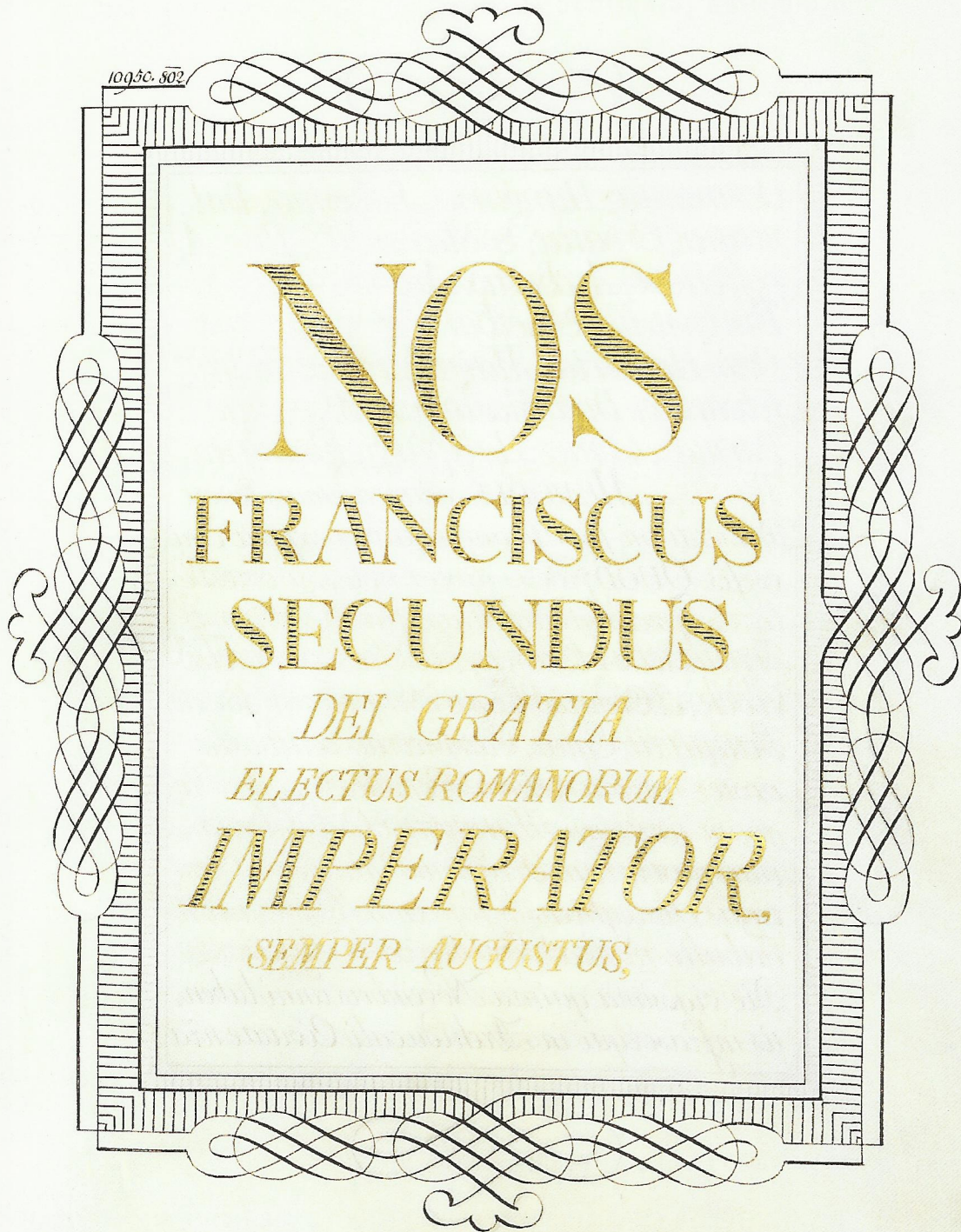

A kiállítás felépítése

- I. terem AZ ALAPÍTÁS
- II. terem AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYÉNEK
GAZDAGODÁSA A 19. SZÁZAD KÖZEPÉIG
- III. terem A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM EGYES GYŰJTEMÉNYEINEK
KINCSEIBŐL
- A. folyosó A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM 20. SZÁZADI
GYARAPODÁSÁBÓL
- B. folyosó A KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL
A II. VILÁGHÁBORÚIG
- C. folyosó A 20. SZÁZAD TÖRTÉNETÉNEK TÜKRE A KÖNYVTÁRI
GYŰJTEMÉNYBEN
- D. folyosó AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEI
- E. folyosó DOHNÁNYI ERNŐ EMLÉKÉNEK DOKUMENTUMAI
A NEMZETI KÖNYVTÁRBAN
- F. folyosó A TÉRKÉPTÁR ÉRTÉKEIBŐL
- G. folyosó A SZÉCHÉNYI-CSALÁD TÖRTÉNETÉNEK ÚJABB DOKUMENTUMAI
A KÉZIRATTÁR GYŰJTEMÉNYÉBEN

Az I. Ferenc
király által
jövőbogyott
alapító oklevél
kezdő oldala
1802 (OSZK)

1095c. 802

Monok István SZÉCHÉNYI FERENC KÖNYVTÁR- ALAPÍTÁSA

A magyar nemzeti könyvtár alapításának történetéről számos komoly tanulmány született az azóta eltelt kétszáz év alatt, bár az is igaz, hogy a legtöbb írás az ünnepi alkalmakhoz kötődő méltatás. A könyvtár történetének kevés számú monográfiusa – Kollányi Ferenc, Berlász Jenő, Somkuti Gabriella – nyomon követte az első évszázad gyarapodását, a könyvtár sorsát befolyásoló tényezőket. Kókay György, a felvilágosodás és reformkori irodalmunk kutatójaként több írásában kitért a nemzeti gyűjtemény megalapítása korabeli visszhangjának elemzésére is, arról a kérdésről azonban, hogy maga Széchényi Ferenc miként gondolkodott a gyűjtemények (könyvtár és múzeum) alapításáról, külön elemzés nem született. Mostani tanulmányunkban megpróbálunk néhány olyan szempontot bemutatni, amely a nemzeti gyűjtemények megalapítását egyik oldalról a Mohács utáni közel három évszázad magyarországi művelődés szervező törekvései természetes eredményének mutatja. Másik oldalról elkülönítjük a nemzeti könyvtár és múzeum (és sok tekintetben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) alapítását a Kárpát-medence más 19. századi központi gyűjteményének alapításától (román, szász, erdélyi magyar, szlovák, horvát, szerb). Ezért röviden számba vennénk az alapítás könyvtártörténeti és tudomány szervezési hagyományát, azt, hogy mit jelentett tanulmányunk szempontjából a nemzeti király hiánya, és végül kitérnék arra a kérdésre, hogy Széchényi Ferenc számára létezett-e a magyar és a hungarus-tudat különbsége.

A könyvtártörténeti hagyomány

A magyar szakirodalomban több helyen találkozunk azzal a vélekedéssel, hogy a 18. század végi, 19. század eleji olvasóköri párhuzamba állíthatóak a kortárs nyugat-európai olvasóköri nevezett (Leserka-

binet, Cabinet des lecteurs etc.) intézményekkel. Ez a párhuzamba állítás azonban anakronisztikusnak mondható, hiszen az első magyarországi ilyen olvasóköri kereskedelmi fogásként, egy-egy könyvkereskedésben jöttek létre, a kaszinó könyvtárak pedig nem elsődlegesen polgári intézmények voltak. Külön – egy mondat erejéig – érdemes megemlíteni a 18. század második felében Szakolcán megtelepedő cseh nyomdászt Jihočech Škarničl-et és örököseit, akik a helyi szlovák olvasóknak és cseh kolóniának terveztek üzletükben olvasókört. A szlovák és a cseh szakirodalom is kizárólagos kereskedelmi fogásnak tartja a – nem megvalósult – tervet, vagyis nem hozzák összefüggésbe valamiféle szlovák nemzeti kulturális törekvéssel. Kétségtelen azonban, hogy a 19. század első felében Magyarországon is jelen volt szűk körben a polgári rétegben, és elvi szinten a nemesség körében a kultúra polgári nyilvánossága iránti igény. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a könyvtári intézményrendszernek a nyugat-európai polgári körökben évszázadok alatt kialakított formáit Magyarországon is hasonlóképpen hozták létre. A 19. század végén már valóban a nyugat-európai közkönyvtárakhoz hasonló gyűjtemények álltak a magyarországi olvasók rendelkezésére, és már volt jele a porosz hagyományú és az angol public library ellentétének is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy Magyarországon is létezett a szabadabb könyvtárhasználat, az olvasói igények elé menő könyvtári szolgáltatási iránti igény. A 19. század második felében Apponyi Sándor gróf már fiatal korától abban a tudatban gyűjtötte könyveit, hogy az nyilvános gyűjteményként él majd tovább. Széchényi Ferenc ifjú korában azonban még csak az volt egyértelmű, hogy a magánkönyvtárak ideje lejárt, szükség lenne olyan nyilvános közgyűjteményekre, amelyek segítségével az oktatás, a község művelődése és a tudományos kutatás biztos háttérrel kap. Számára az új szempont, az írott kul-

túra szervezett összegyűjtése és a tovább hagyományozás lehetősége volt.

A közösségi használatú könyvtárak kialakulása Magyarországon is a 15. században kezdődött. Handó György pécsi kanonok könyvtárának egy szűk kör számára való megnyitása a nyugatibb minták követése volt, és annak az elméleti irodalomnak való megfelelni akarás, amely Senecától fogva Petrararchán át hirdette a nagy és zárt magánkönyvtárak feleslegességét. A Johann Henckel által szervezett úgynevezett „Középkori Lőcei Könyvtár” azonban a szükség, vagyis a könyvhiány eredménye volt. A szepességi plébánosok közös használatú gyűjteményhez jutottak ezen a módon. A reformáció térhódítása a városi közösségekben Magyarországon is kialakította a közösségi használatra szánt könyvtárakat megmentve ezzel több középkori gyűjteményt is a gyors enyészettől. A kőszegi plébánia könyvtárát már 1535-ben „zur gemeinen Nutz” írták össze, és 1606-ban, majd 1652-ben már mint városi könyvtárat vették számba. Selmecebányán az iskolai gyűjtemények mellett már a 16. század végén „publica libraria” működött, Brassóban pedig az evangélikus kollégium könyvtára bírt részleges nyilvánossággal. A Handó-féle humanista példa is továbbélt, Hans Dernschwam besztercebányai könyvtára a baráti kör tagjai által aktívan használt gyűjtemény volt.

A 17. században a városok könyvtárai ott gyarapodtak igazán, ahol a protestáns városvezetés ezt szívügyének tekintette. Bibliotheca publica elnevezéssel a legnagyobb gyűjteményt Kassáról ismerjük. Ezek a könyvtárak nevükben publikusak voltak, és a város polgárai számára potenciális olvasási helyként a gyakorlatban is. Kezelésüket azonban a városok valamelyik egyházra, legtöbbször az evangélikusokra bízták. A 17. század második felében lezajlott városi rekatolizáció (ahol ez megtörtént) nem kedvezett ennek a folyamatnak. A városokba visszatelepülő rendek által fenntartott iskolák ugyanis nem tudták – nem is akarták – helyettesíteni a nyilvános könyvtárakat. A gondoskodó protestáns egyház nagyon gyakran annyira kisebbségbe szorult, hogy többé már nem tudott törődni a könyvtárral, amelynek anyagát sokszor valamelyik új katolikus iskola meg is kapta. Nem véletlen, hogy éppen az erdélyi szász városokban maradt meg a városi könyvtár egészen az újkorig.

Miután a magyarországi művelődési intézményrendszert a 16. század elején a török hódítás és a reformáció lerombolta, a század végére újjá alakult, immár protestáns arculatúként. A 17. században újjászerveződő katolikus egyház a század utolsó harmadában állami segédlettel lerombolhatta a már működő protestáns intézményeket, és a 18. század elején újra meg kellett szervezni az iskolákat, nyomdákat, könyvtárakat. Ezen változások mellett állandónak a főnemes családok udvarai mondhatóak. Gondot viseltek az iskolákra, néha a nyomdákra, és az udvari könyvtár legtöbbször a család környezetében élők számára nyitott volt. Sok példát említhetünk arra is, hogy a főúr birtokán lelkészi szolgálatot ellátó személyek kölcsönöztek is a magánkönyvtárból. A főúri udvar ilyen funkciója Erdélyben sokáig, a 18. század közepéig megmaradt. A nyugat-magyarországi területeken a katolikus egyház intézményei korábban vették át ezeket a művelődésszervező feladatokat, mint Erdélyben, ahol a magyar lakosság jelentős része református és unitárius maradt, a városok német lakossága pedig evangélikus.

Azok a főúri családok, amelyek megmaradtak valamelyik protestáns egyház támaszának továbbra is a 16–17. századi módon támogatták azt a művelődési intézményrendszert, amelyek az egyházuk kezelésében élt tovább. Az egyik legjobb példa erre az erdélyi Teleki család. A magyarországi nagyobb arisztokrata családok számos tagja egyházi karriert választott magának, és meghatározó szerepet játszott a török kiűzése után a katolikus egyház újjászervezésében. A főpapságnak ezek a generációi hozták létre a 18. században a modern egyházi könyvtári rendszert. Ennek egyik tagja, a Pécsi Püspöki Könyvtár Klimó György püspöksége idején városi nyilvános könyvtárrá vált 1764-ben.

A 18. század folyamán kialakulnak a bibliofil főúri gyűjtemények is, amelyek közül a Batthyány, a Bethlen, az Esterházy, a Festetich, az Illésházy, a Jankovich, a Nádasdy, a Ráday és a Reviczky családokéi a legjelentősebbek. Az arisztokrata és a főpapi könyvgyűjtés eredményeként létrejött modern könyvtári kultúra kialakítóiban ekkor tudatosodott az, hogy könyvtáraik nem csupán a kincsképzés eszközei, nem csupán tudós műhelyek és nem csupán művelődésszervező központok, hanem a nemzeti kultúra írott emlékei-

nek a lerakatai is. Olyanok, amelyek sokszor egyetlen megmaradt példányban, vagy az azt pótló másolatban őrizték meg elődeik gondolatát. A központi könyvtár, az egyes kultúrák nemzeti könyvtárának alapítási gondolata ekkor érte el a Kárpát-medencét. Ekkor jött létre Széchényi Ferenc adományából a magyarországi Bibliotheca Regnicolaris.

Egyetlen gondolat erejéig kitérnék arra a kérdésre, hogy mit alapított Széchényi Ferenc: könyvtárat, vagy múzeumot. Az alapító levélben mindkét elnevezést használja. Elmondja szándékát, indokait, hogy miért teszi adományát, és hosszan a könyvtárról beszél. Majd egy ponton így fogalmaz: „a nemzetnek ez a múzeuma” A könyvtár és a múzeum tehát számára nem vált szét, a nemzeti közgyűjtemény gondolata foglalkoztatta. A múzeumok a könyvtárakon belüli, vagy azok mellett berendezett studiolókból, majd ritkaságtárakból keletkeztek, mint ahogy a korai középkorban a levéltár és a könyvtár, vagy a kincstár és a könyvtár sem vált szét. Széchényi Ferenc tehát nemzeti gyűjteményt alapított, javarészt könyvekből, kéziratokból és térképekből álló gyűjteményéből, amelynek része volt az éremgyűjtemény és az ásványok is. Ahogyan a British Library is a múzeummal egy intézményként működött évszázadokon át, úgy a magyar Nemzeti Múzeum és annak a könyvtára is 1808-tól 1949-ig egyetlen jogi személy volt.

A nemzeti tudományos intézményrendszer hagyománya

A jól felszerelt, friss könyvanyagban gazdag könyvtárak létrehozása annak ellenére sem volt öncél, hogy tudjuk, a bibliofil könyvgyűjtés is a 18. század közepén válik elterjedtté a Kárpát-medencében. A sorra épülő udvarházakban sokszor „à la mode” is került könyvtárszoba, és abba könyvek. Az ambiciózusabb gyűjtők célja azonban az volt, hogy a könyvtárral az oktatást, illetve a tudományos munkát szolgálják. A Budára, illetve Pestre helyezett egyetem és a 18. század folyamán alapított felsőoktatási intézmények számára az alapítás előtt gondoskodtak könyvtárról, és – ahogy Esterházy Károly példája is mutatja – volt ahol csak a könyvtár jött létre, a felsőoktatási intézmény alapítása nem sikerült.

A magyar tudós társaság létrehozását szorgalmazó nemesek, értelmiségiek maguk is könyvgyűjtők voltak, és azt sem tartjuk véletlennek, hogy szinte mindannyiuk magánkönyvtára valamelyik közgyűjteményt gazdagította a tulajdonos adományaként: a pesti Egyetemi Könyvtárat, a Nemzeti Könyvtárat, majd az 1825-ben létrehozott Akadémiai Könyvtárat. Az írott kulturális hagyomány megőrzése, és annak tudományos szintű feltárása tehát a könyvtárak feladata volt alapításuktól kezdődően. Széchényi Ferenc is ezért tért ki erre a kérdésre az alapító levélben, meghatározva a könyvtári személyzet iskolai felkészültségének mértékét.

A nemzeti király, nemzeti kultúra és nemzeti gyűjtemény

A magyar arisztokrácia Mohács utáni szerepvállalása a művelődési intézményrendszer működtetésében alapvetően annak a kényszerhelyzetnek köszönhető, amelyet a nemzeti király, illetve királyi udvar hiánya jelentett. A sikeres nemzeti király, Hunyadi Mátyás és könyvtára ezért is válhatott olyan szimbólummá, amelyre a nemzet, a nemzeti kultúra feltámasztásán (vagy inkább megteremtésén) munkálkodók mindig hivatkoztak. Az az európai léptékű tett, amelyet a Bibliotheca Corviniana jelentett a kortársaknak – attól függetlenül, hogy ők maguk akár írástudatlanok is voltak –, majd a magyar történelem minden korszakában élőknek, természetesen a 18. század végén is sokszor idézett példa volt. Hiszen a hírneves könyvtár történetének mindig is voltak (és vannak) a filológiai eredményeken túlmutató tanulságai is. Ahogy a 19–20. században minden komolyabb kultúrpolitikai kurzus valamilyen formában állást foglalt ezzel a könyvtárral kapcsolatban, úgy a 16–17. században a gyűjtemény, annak széthullása jelképe volt az ország széthullásának. A kódexek megmentésére, az egyes ókori, vagy középkori szerzők művei szövegvariánsainak felkutatására irányuló humanista akarat ebben az analógiában értelmezhető úgy, mint a politikai gondolkodás mögött meghúzódó keresztény összefogási szándék (unio christiana) a mohamedán Török Birodalom visszaszorítására. Ahogy a magyarországi (és erdélyi) politikai gondolkodás központi gondolata az ország újra egyesítése volt (Habsburg párt,

1. Schedel, Hartmann:
Liber chronicarum
Szabács várának képe
1493 (OSZK)

2. Budapesti Bazar,
korabeli divatkép
1873 (OSZK)

3. Histoire
des Revolutions de
Hongrie...
Rákóczi Ferenc
emlékiratainak
kiadása, 1739
(OSZK)

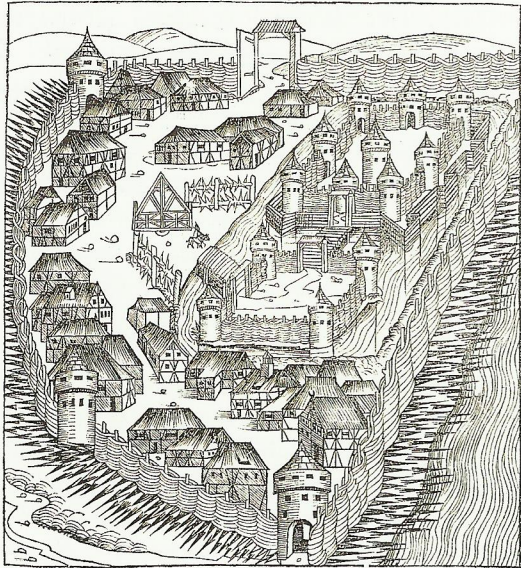
4. Acta Litteraria
Musei Nationalis
Hungarici.
Tomus I.
A Múzeum első
évkönyvének címlapja
1818 (OSZK)

5. Festetich-kódex
1494 előtt (OSZK)

Berta etas mundi Fo CCLIII

Leodum galliarum clarissima & potentissima civitas hoc anno dñi. m. ccc. lxxiii. a carolo burgundiorum duce ea
pra & ingentis caede. diripit. Suptiorib' em' annis inter leodices & burgundionu duces maxie pten
nonos agebant. qñ cu leodices epus exiguere repelleret a pociub' fuis vrbis pulsus fuit. ideo fimm' pouti
ferreantem epm legari eo milt. qñ in carcere tradit. qñ ob re indignatus duce vrbem in germania po
pulo fiffimam pfecte & fante ludovico francor rege accitimo ipso ac plio vrbis expugnauit ac eã enerte
Dumoz altitudine muniffimū reditioe cepit. Inter hoc fao regni burgarie diadonate a munitif
friderici romanoz cesaris magna cu difficultate reb abito. rex factu fuit regni. Anno dñi m. ccc. lxxiii. in die
ene dñi affantib' p'embus cã folitate in acta coronatus. p'ofit hoc mabumet' m'rbou impatore in cepu
guitioe dñi castri layza in fignā vrbis reditio in admois & romonoz generib' in glo' in turrib' redijt.
Tandē post aliqua tpa castrū fuit castrū turcib' sbats renouari ad l'c' flumina sate vel fuit p' coldē ex li
gus terrarū multū curiose p'fesi ope p'paratū (vt loquētia figura p' omne diametri ac forma ostendit) turrib'
ac fossatis ac vallibus. necnō munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit'
et abulis fabricata sunt. quare tabulaz copago ita foliati est vt vix ab impeno poffet tuncura p'p'ebendit.
Suntq' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit' munit'
vt amplitudo ipa regā auli ostentat. Biazq' rex actus plio infidit. turrib' raptu comite tobine re vrbibus
ab exerati regis ad castrū. eo interfecto caput ei' abduerit cu flauescere copola q' coma b' affe fuffitus ad
terrorem exponi iufferunt. sbatbas rex indignatus vt aggressus reditioe cepit ac expugnauit ingentis glo
na. Noniffime turcib' anno dñi. m. ccc. lxx. iterato castrū amafert. ab burgariis repulsi ad propria redierunt

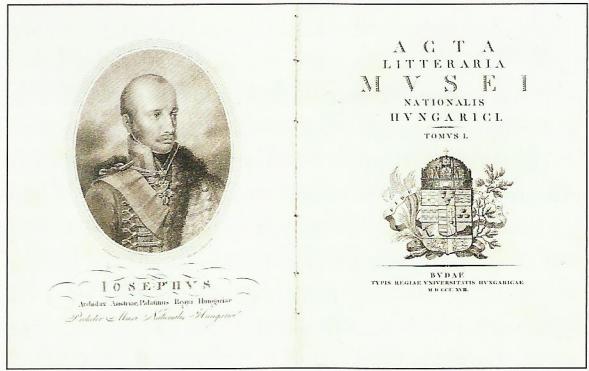
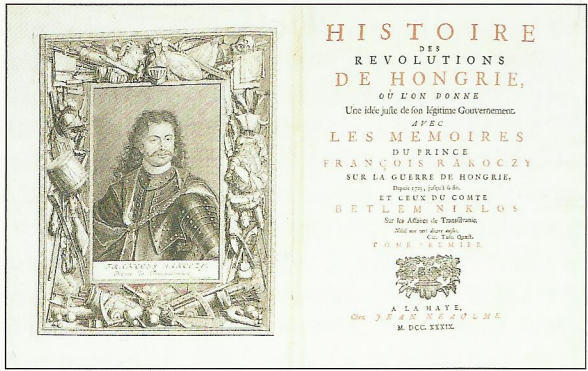
Babatz

DIVATKÉP
KELLER ÉS ZSITVAY NŐI DIVATTERMÉBOL
Budapesten, szervitatón.

1 MARCIUS 1884

1	2	5
3	4	

E wethet
ere wleu
istennek
wy gadp
onk my
pdwessee
ges wronk

nak : Clewleu wleu ew or
czarath hata adaasban ees
solthay dytherethbeen wy
gadronk nek y : Bodo ghsagos zyz
matianak thyzthessegebeen : dy gsa gso
dytheretheth mondyonk wenak
nag y wt aas ysten ees nag y
kpraal mynden ystenek nek

törökösök, önálló magyar nemzeti törekvések), úgy a Bibliotheca Corviniana megmentése, újra összeállítására szimbóluma lett annak, hogy a magyarországi kultúra önállóan, az osztrák birodalomtól is függetlenül létezik, képes az európai szintű intézményrendszer létrehozására is.

A nyugat-európai humanisták levelei, előszavai a Corvina egy-egy darabjának történetéről az antikvitás szövegeinek elkallódását siratják, és ehhez természetesen csatlakozik Szamosközy István, az erdélyi magyar humanista történetíró. Számára azonban már nem csupán erről van szó. Az erdélyi fejedelmek Erdélynek a vajdaságból fejedelemséggé válásának kezdetétől (1541) fogva törekedtek arra, hogy a magyarországi (és nem csupán erdélyi) kultúrát a nyugati kereszténység értékrendje alapján támogassák. A gyulafehérvári fejedelmi udvar művelődésszervező funkciójában méltó örököse a budai udvarnak még akkor is, ha anyagi erejüket tekintve nem hasonlíthatóak össze. Bethlen Gábor (1613–1629) és I. Rákóczi György (1631–1648) fejedelem a Mátyás-kultuszt olyan értelemben is fel szerették volna támasztani, hogy megszerzik a Bibliotheca Corviniana még – hitük szerint Budán és Konstantinápolyban – fellelhető darabjait. A Corvinát, mint a hatalmi reprezentáció eszközt gondosan tárgyalta Mikó Árpád, a Bethlen Gábor és Rákóczi György idején felélesztett Mátyás- és Nagy Sándor-kultusz ugyancsak részleteiben is ismert a magyar szakirodalomban. I. Apafi Mihály sem mondott le a Corvináról, neki egy kötetet sikerült is megszereznie.

A jezsuita törekvések a neves könyvtár maradványának elcserélésére háttérben – megítélésünk szerint – két gondolat húzódik. A két gondolat persze ugyanabban a körben mozog, és ez utóbbi: a jezsuita rend szerepének hangsúlyozása a magyar (értsd Magyar Királyságbeli) kultúra intézményrendszerének helyreállításában. A Corvina megszerzése szimbolikus eredmény lehetett volna. A 17. század elején energikusan kibontakozó rekatolizációs törekvések alapvetően a magyar arisztokráta családokat célozták, tegyük hozzá, nagy sikerrel. A propaganda szintjén nagyon jó használható eszköz lett volna, ha sikerül a budai könyveket megszerezni: a jezsuiták részt vesznek a török hódoltság lakosságának lelki ápolásában, ugyanakkor „kiszabadítják” a magyar király köny-

veit fogságukból, részt vesznek az ország kulturális felemelésében stb. Tovább lépve azonban megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy ennél többről is szó lehetett.

Pázmány Péter esztergomi érsek, a magyarországi rekatolizáció motorja, maga is jezsuita volt. A kálvinista erdélyi fejedelmekkel kialakított kapcsolata ugyanakkor pontosan jelzi, hogy politikai gondolkodásában távolról sem elfogultan Habsburg párti. Ebből fakadóan az ország nádorával, Esterházy Miklóssal komoly vitái is voltak. Pázmány ugyanis nem helyeselte az ország egy elméletileg lehetséges olyan egyesítését, amely Erdélynek, mint vazallus fejedelemségnek a megszüntetésével kezdődne, és a török ellen fordulással folytatódna. Politikailag és katonailag irreálisnak tartotta, és ugyanakkor Magyarország és a magyar kultúra önállóságát is veszélyeztető megoldásnak. Olyannak, amelyik sok magyar arisztokrata családot az uralkodó ellen fordíthat. A történelem az ő gondolkodását igazolta, hiszen a sikeres török ellenes hadjárat (1664) utáni Habsburg–török békekötést követően a magyar főurak összeesküdtek a császár ellen (1671), majd több függetlenségi harc (Thököly, Rákóczi) zárta le a 17. századot és kezdte meg a 18.-at.

Pázmány Péter és a magyar jezsuiták törekedtek arra, hogy az országot, mint önálló keresztény kultúrájú országot mutassák be a világnak, és mint ilyet emeljék fel kulturálisan. Katolikusnak természetesen. A jezsuita Melchior Inchofer (1585–1648) meg is írta Magyarország egyháztörténetét, de kiadását az osztrák jezsuiták (az osztrák politika) sokáig megakadályozták. A koncepciója e műnek ugyanis az, hogy a magyar kereszténység nem „filia”-ja az osztráknak, hanem egy Szent István óta önálló egyház által sikerrel terjesztett hit, kultúra. A jezsuiták ez után is törekedtek e gondolat propagálására, illetve a Provincia Austriaca-tól független Provincia Hungarica megalapítására (ez utóbbi törekvésük sikertelen maradt). Rögtön megjegyeznénk, hogy azok a magyar arisztokraták, akik nem hittek a Habsburg hatalommal szembeni fegyveres konfrontáció sikerében, a 18. században ugyanezt a logikát követve törekedtek olyan mecenatúrát kialakítani, amely egyrészt kulturális intézményeket támogatott, másrészt a kulturálisan elmaradottabb rétegek körében katolikus,

de magyar kultuszt terjesztettek el. A Bibliotheca Corviniana megszerzésére való törekvés tehát megítélésünk szerint a jezsuita térítő, kulturális és hatalmi politikának egyaránt része volt.

A 18. század végén és a 19. század elején a híres könyvtár egyes darabjai már szereplői voltak az európai könyvaukciónak, de magyarországi megszerzésükre (ahogy a korban néhányan fogalmaztak „viszszaszerezésükre”) csak későbbi időszakból ismerünk törekvéseket. A nemzeti könyvtár iránti igény megfogalmazásakor azonban többen utaltak arra, hogy ha lenne nemzeti királyunk, akkor lehetne nemzeti könyvtárunk is. Ezek a gondolatok azonban a 18. században nem olyan formában jelentek meg, hogy a magyar nemzeti könyvtárnak valóban csak a magyar kultúra írott emlékeit kell ápolnia, ez majd egy későbbi fejlemény.

Hungarus tudat és magyar nemzeti kultúra

A nemzeti gyűjtemények létrejöttét gyakran és joggal említik úgy, mint amely lezár egy korszakot, és ugyanakkor kezdete egy olyanak, amelyben a kultúra polgári nyilvánossága kap majd egyre nagyobb szerepet. Tanulmányunk gondolatmentét követve is meg kell állapítani, hogy Széchényi Ferenc generációja talán az utolsó, amelyet mint a Kárpát-medence hungarus-tudatú lakosságát jellemezhetünk. Széchényi Ferenc tehát a Magyar Királyság nemzeti könyvtárát alapította meg (ahogy ő nevezte: Bibliotheca Regnicolaris). A következő magyar arisztokrata, és tudós generáció is másként gondolkodott. A Magyar Tudományos Akadémia és könyvtárának létrejötte esetében például már nem mondható ki az, hogy nem hangsúlyosan a magyar tudomány művelése volt a célja (mint ahogy mondjuk Bél Mátyásnak egy évszázaddal korábban „csak” „Tudós társaság” létrehozása volt az elsődleges vágya).

Teleki József azonban egy másik hagyományt is ismert, Erdélyből származott. Külön tanulmány érdemelne, hogy Teleki Sámuel számára, aki Széchényivel egy időben, 1802-ben alapította az erdélyi kálvinista(?)

magyarok nemzeti könyvtárát, vajon mit jelentett a hungarus-tudat. A balázsfalvi román iskola és könyvtár pontosan jelezte a román kultúra vágyát önálló intézményrendszer létrehozására, és az erdélyi szászok is megteremtették központi gyűjteményeiket, 1803-ban Samuel Bruckenthal nevéhez kötődően. Fontos megjegyezni, hogy mindhárom erdélyi gyűjtemény alapítását követően szinte azonnal kötődött az adott kulturális közösség jelentős iskolájához.

A magyarországi nemzetiségek központi gyűjteményeinek megalakulása (horvát, szlovák, szerb) a 19. század első felében pontosan jelzi, hogy ekkor már nem – a hivatalos latin nyelv ellenére sem – létezett az a hungarus-tudat, amely összetartotta a Magyar Királyságot. Tegyük hozzá rögtön: a Széchényi Ferenc alapította könyvtárnak a legnagyobb hiányai pontosan a 19. századi erdélyi román és szász, valamint a magyarországi szláv anyagban vannak. Messzire vezetne e hiányok okát pontosan feltárni, de annyi bizonyos, hogy a könyvtár fenntartója, kezelői nem nagy gonddal törekedtek ezen kiadványkör rendszeres gyűjtésére.

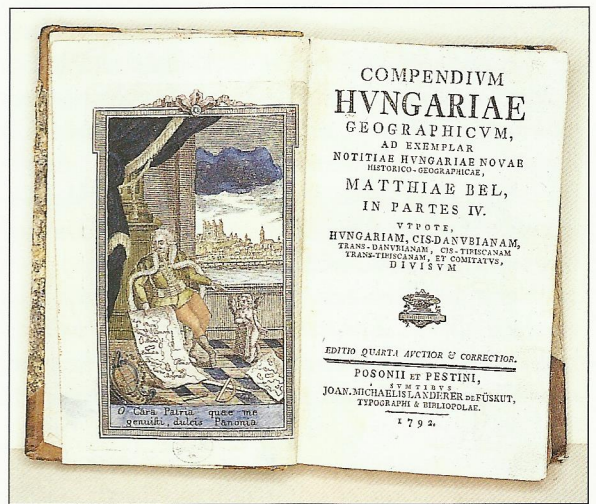
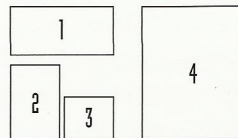
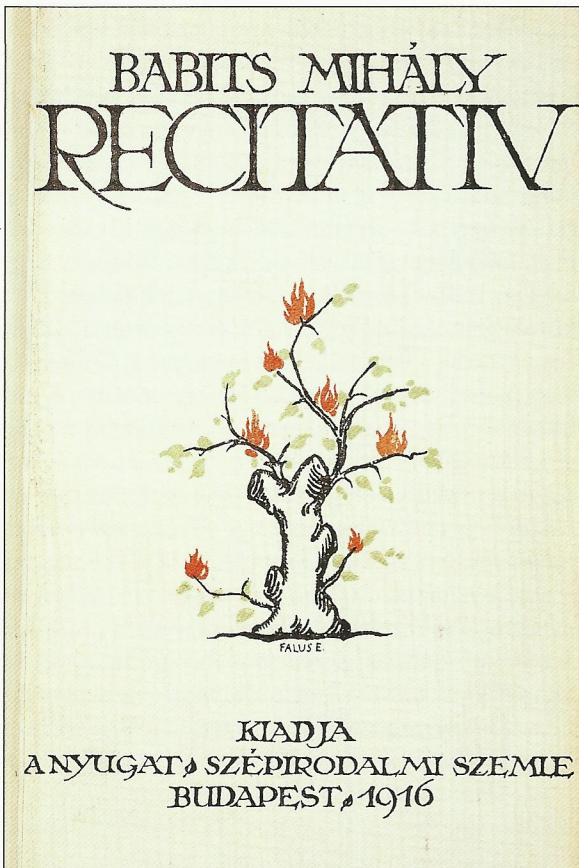
A nemzeti könyvtár megalapítása tehát egy hosszú folyamat eredménye volt. Széchényi Ferenc úgy hozta létre, hogy a nemzeti kultúra (a Magyar Királyságra vonatkozó) írott emlékeit szervezetteren gyűjtse és őrizze meg. A könyvtár tudományos műhelyként kell, hogy saját állományát feltárja, és ilyen módon is tegye a hazai tudós közösség számára közkinccsé. De a könyvtárhoz mindig kötődött az az ethosz, amely összekötötte a Bibliotheca Corviniana, a Bibliotheca Regnicolaris és a nemzeti könyvtár gondolatát. E nélkül az ethosz nélkül lehetetlen lett volna a mindig elégtelen állami pénzeszközök dacára az egyik legnagyobb és leggazdagabb európai gyűjteményt létrehozni. Az ethosz része az, hogy ebben a könyvtárban megmaradnak a kulturális emlékek. Ezért a magángyűjtők szívesen hagyják kincseiket erre a gyűjteményre, ahol biztosabban fennmaradnak, mint bizonytalan sorsú magánkönyvtárként. E könyvtáron keresztül ezek az értékek közkinccsé válnak, mindig hozzáférhetővé a magyar nemzeti hagyomány iránt érdeklődők számára.

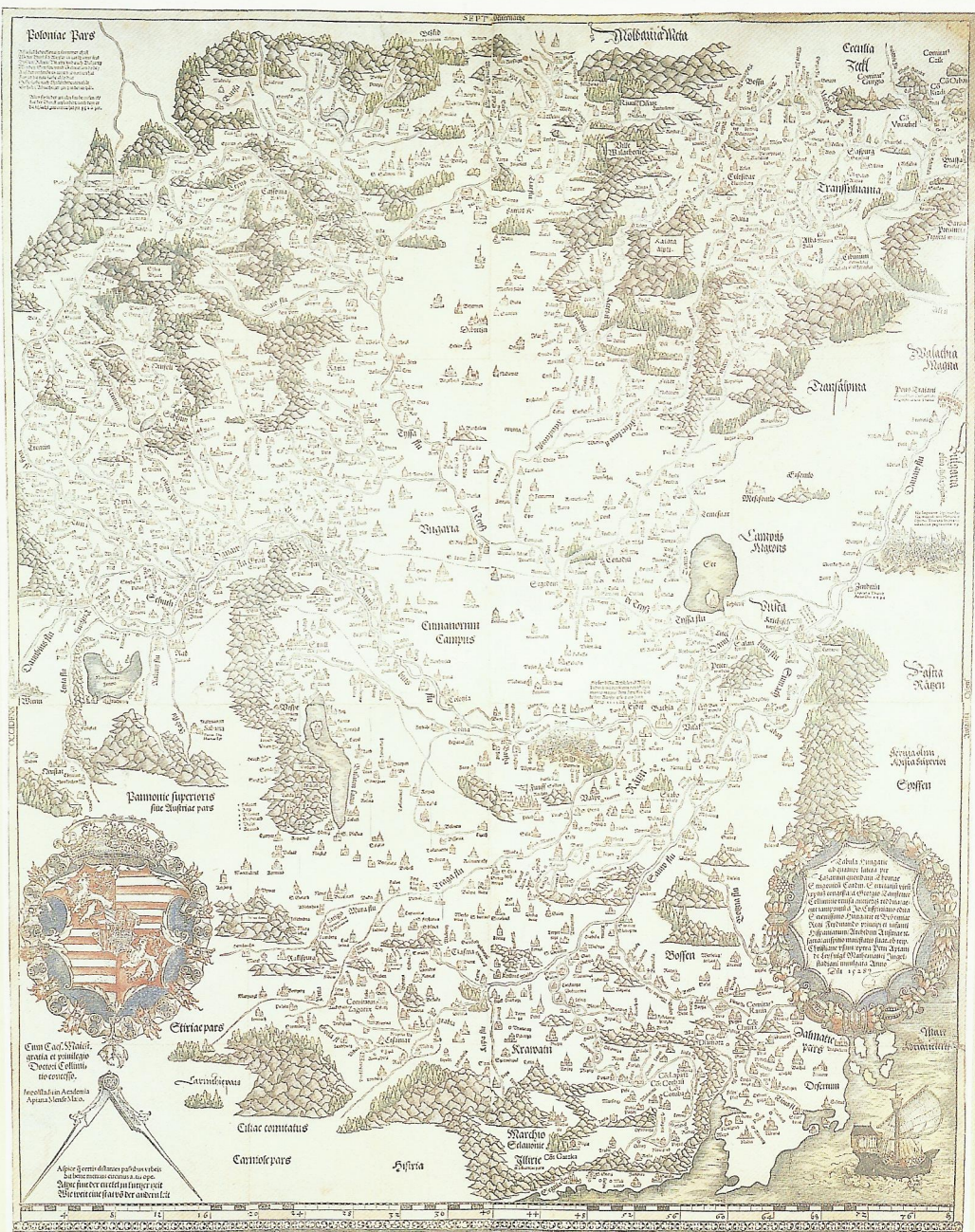
1. Kossuth bangja,
két fonográfhengér
1890 (OSZK)

2. Babits Mihály:
Recitativo
Első kiadás, 1916
(OSZK)

3. Bél Mátyás:
Compendium
Hungariae
geographicum, 1792
(OSZK)

4. Tabula Hungariae
ad quatuor latera...
Lázár deák térképe
Magyarországról,
1528 (OSZK)

Keleczky Magyarok.
 T...
 ...
 ...

Ein kurze und Warhoffige
Verfahung der Ungarischen.
 ...
 ...
 ...